

ESENDAL'DAN BİR EDEBÎ ELEŞTİRİ ÖRNEĞİ

Ahmet Duran Arslan*

- Edebiyatımızda hakkı tam olarak verilememiş isimlerin başında gelir Memduh Şevket Esendal. Hâlbuki renkli ve velut bir kalemdir. Milletvekilliği, büyükelçilik gibi önemli görevlerde bulunmasına karşın her zaman edebî kimliğini öncelmesiyle ve yazıya olan tutkusunu her fırsatta dile getirmesiyle bilinir. Nitekim oğlu Ahmet Şevket Esendal'a yazdığı bir mektubunda şöyle der: "Yazı, herkes için dar günlerde bir genişliktir." (2003: 80) Büyük oğlu Mehmet Suat Esendal'a yazdığı bir başka mektubunda ise şöyle söyler: "Duygularım ve acılarım artar, eksilmez. Bütün yazılarım bu çekilmiş acılıkların birer ifadesidir." (2003: 507) Yazıyı bir sığınma mekânı olarak gören yazar için kendine çekilmek, bir nevi yazıya çekilmek anlamına gelir.

Bununla beraber ironi ve eleştiri, Esendal'ın yazı evreninin önemli bileşenleri arasındadır. Ülkenin yaşadığı radikal kırılmalarla dolu, çalkantılı yıllara ait gözlem, deneyim ve eleştirilerini genellikle ironik bir perspektifle sunar. Yazar hakkında daha önce kaleme alınan bazı yazılarda onun pek suya sabuna dokunmayan bir kişilik olduğunun altı ısrarla çizilir. Esendal'ın vitrinden ziyade gölgede kalmayı tercih ettiği, sert mizaca nazaran yumuşak huylu olduğu bir gerçektir. Muzafer Uyguner'ın ifade ettiği üzere, "İnsanlara sevecen bir yaklaşımı vardır. Eleştirirken, kötü yanlarını bile gösterirken bu sevecenliği bırakmaz." (1987: 6) Yazarı sırf bu tabiatı itibarıyla ülke gündemine ilgisiz biri olarak nitelemek büyük haksızlık olur. Çünkü o, zamanın ruhuna kayıtsız değildir; sadece eleştirilerini ironi, mizah ve istihza üçgeninde yoğurarak sakin ve bilgin bir edayla sunmayı tercih eder. Çimen Günay Erkol'un belirttiği üzere, "Esendal'ın roman ve öykülerinde politik eleştiri, hedefine dolaylı, mizahî ve yapıcı bir tutumla

* Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmetduranarslan@gmail.com

yöneltilir. Bu da gösterişsizliğine rağmen keskin bir tat bırakır.” (2005: 21. Paragraf¹)

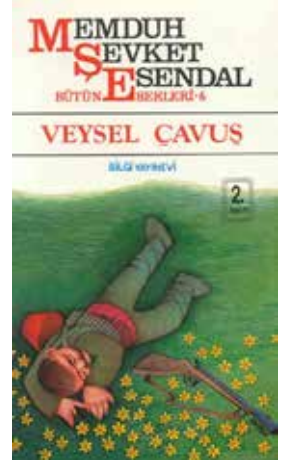
Esendal’ın söz konusu eleştirel tavrını, *Veysel Çavuş* kitabında yer alan “Hâmid İçin Bir Yazı” öyküsü üzerinden örneklemek mümkündür. İlk olarak *Ulus* gazetesinin 5 Aralık 1948 tarihli sayısında çıkan öykü, dönemin matbuat dünyası ve edebî ilişkilerine dair mühim eleştiriler içerir. Metin, esas itibarıyla iki genç arkadaşın diyalogu üzerine kuruludur. Gençlerden biri, bir gazetenin yazı işleri müdürü; diğeri ise Galatasaray’dan terk, zeki ve sivri dilli Nihat Sait’tir. İkili- nin çok iyi anlaşığı söylenemez, zira hep bir çekişme hâlinindedirler. Yazı işleri müdürü, okuyup bir iş sahibi olamadığını düşündüğü Nihat Sait’ten kendini üstün görür. Nihat Sait ise arkadaşının liyakatle değil iltimasla bu görevi elde ettiğini bildiğinden ona saygı duymaz. Konuşmanın harsaretiyle hırslanan Nihat Sait, yetkinliğini göstermek adına sohbetin merkezî figürü olan Abdülhak Hâmid hakkında bir konferans vermeyi teklif eder ve yattığı yerden, hiçbir hazırlık yapmadan konuşmaya başlar:

“Sayın dinleyenlerim, bence Hâmid, önce geniş ufuklar, sonsuz derinlikler şairidir. Onunla şiir fezalarda hükümlanlık eden bir sihir, bir füsün, bir meştidir. Neşidesini okurken, birdenbire bir açılışı, bir derinleşmesi vardır. Kendinizi eski, yıkılmış, çürüyen, ancak hudutsuzca inceleşmiş olan cihanlar ortasında bulursunuz. Mesela Makber’de, şair bizi benliğimizden sessizce ayırır, duyulan, ancak fasılasızca meçhul kalan ve asırlardan sürünüp gelmiş olan, derin suallerin korkunçlukları içine sürükler. Bu suallere, okuyunuz, lâhuti bir musiki cevap verecektir. [...] Bu bir sihirbazın işidir. Hâmid bunu hangi beyti, yahut hangi mısra ile yapmıştır anlayamazsınız. İşte bence bu noktada, şair büyüktür!.. Onu okuduktan sonra, en sade ruhta bile, sizi korkunç cehennemlerine çeken bir yapışkan sorunun çelik tellerinin büküldüğünü görürsünüz: Hayat nedir?..” (2007: 80-81)

Tahlilden etkilenen yazı işleri müdürü, Nihat Sait’in bütün bu konuşmayı şairin tek bir beytini dahi bilmeden yaptığını öğrenince şaşkına döner ve bu işin sırrını sorar. Nihat Sait ise kendi üslubunca şöyle cevap verir: “Salaklık etme! Bu lafları sıralamak için bilgi ister mi? Benim söylediklerim sana manalı mı geldi? Bayılırım. Bunlar beylik laflar oğlum; sırala, söyle. İstersen öv, göklere çıkar, istersen batır, yerin dibine sok. Ben istersen senin Hâmid’ini batırır, tutulacak yerini bırakmam.” (2007: 81) Yazı işleri müdürü büyük bir merakla nasıl yapacağını sorunca Nihat Sait vakit kaybetmeden tekrar söze başlar:

“Hâmid derim, evet, edebiyat tarihi yazanlar, onun için de yazacak sözler bulacaklardır; ancak benim bu aç ruhumda hangi sönmez ışığı

1 Metinde sayfa numarası olmadığı için paragraf numarası tercih edilmiştir.

yakmıştır bilmiyorum! Hangi ölmez heyecanı yaratmıştır? Ben ona neyi borçluyum? Dilimizde mi yaşıyor? Terbiyemiz üzerinde mi bir iz bırakmış? Hudutları aşır bütün insanlığa mı yeni hakikatler söylemiş? Arkasından bir epopemiz mi kaldı? Nedir? Mesela Makber... Ne anlıyorsunuz? Ben onu okurken ateşlenemiyorum! Kocaman hesaplı laflar, hesaplı kahramanlar. Soğuk demeye kıyamıyorum... Hâmid'i okurken, bilmediğiniz bir dil konuşan birtakım adamlar arasında kalıyorsunuz. Bu adamları anlamak için boşuna uğraşıyorsunuz. Hâmid, kendilerini ezberletmeyen sözler söylemiş, şiirler yazmış. Hiç de şair olmayan kahramanların sözleri, düzeltilip vezne sokulmuş, kafiyeye bağlanmış! Hiç olmazsa vezinleri tumturaklı, sürükleyip götürücü olsalar..." (2007: 82)

Öykünün kurgusal işleyişi açısından elzem bir konumda bulunan bu iki karşıt pasaj, aynı zamanda anlamsal ve çağrışımsal alanı genişleterek metnin derin yapısını güçlendirir. Yüzey yapıda anlatılan, aralarında özellikle edebî anlamda bir çekişme bulunan iki arkadaşın diyaloglar üzerinden ilerleyen hikâyesidir. Derin yapıya geçildiğindeyse öykünün evreni, iki arkadaşı aşarak ulusal ve hatta evrensel bir boyuta ulaşır. Göndermeler çeşitlidir: retorik sömürüsü, beylik ifadeler yığını ve övgü-sövgü-eleştiri üçgeni. Nihat Sait karakteri üzerinden biraz hatiplik yetisi bulunan bazı kişilerin ezberlenmiş kalıp sözler eşliğinde, emek vermeksizin, "oturdukları yerden" ahkâm kesmeleri eleştirilir. Ardından bu tahlil metodunun (?) suistimale açık yanları gözler önüne serilerek övgü-sövgü meselesine değinilir. Bu anlamda Nihat Sait'in "Bunlar beylik laflar oğlum; sırala, söyle. İstersen öv, göklere çıkar, istersen batır, yerin dibine sok." (2007: 81) ifadeleri tartışmanın merkezini teşkil eder. Esenal'ın kendi dönemi için bu vurgusu, günümüz edebiyat ortamı için de önem arz eder zira eleştirinin metin merkezli değil birey merkezli yapıldığı, edebî değer ve nitelikten ziyade tanışıklık ve çıkar ilişkilerinin gözetildiği bu ortam hakkında bir tartışma zemini yaratır. O zamandan günümüze "edebî eleştiri" başlığı altında sunulan pek çok metin dostluk, düşmanlık, kıskançlık gibi bazı temel dürtüler çemberinde ve egoist, pragmatist kimi eğilimlerle kaleme alınmış ve alınmaya da devam etmektedir. Eleştirel mesafe ve nesnellikten yoksun bu metinler edebî eleştiriden ziyade güzelleme-taşlama ya da alkış-kargış (dua-beddua) karşıtlıklarını çağırıştırır. Dolayısıyla türe katkı sağlamak bir yana onun üzerindeki mevcut hasarı daha da keskin hâle getirir.

İlerleyen sayfalardan öğrenildiği üzere, bir sonraki gün Abdülhak Hâmid'in ölüm yıl dönümüdür. Yazı işleri müdürü, verdiği değerden ziyade âdeta "olmazsa ayıp olur" düşüncesiyle gazetede şairle ilgili bir yazının bulunmasını ister ve bu işi Nihat Sait'ten talep eder. Bu taleple baştan beri süregiden Hâmid meselesinin nereye vardığını anlayan Nihat Sait, ilk etapta yazmayı reddederek muhtelif eleştirilerini art arda sıralamaya başlar. Hedefinde ilk olarak gazete vardır: "Sağ iken adamcağızı uçurdunuz, göklere çıkardınız, 'şairi âzam' diye izafetli bir ad da taktınız, şimdi ölümünün yıldönümü gelmiş, benim gibi bir herife şişirme yazı yazdırmaya kalkıyorsunuz! [...] Canım, bu adamın bir

değeri varsa, okuyucularınız da bunun anıldığını istiyorlarsa, hem Hâmid'e, hem de okuyucularınıza saygı göstersenize! Ne kayıtsız, ne düşük heriflersiniz be." (2007: 83-84) Ardından eleştirilerden payını alan gazete sahibi, yani yazı işleri müdürünün kayınbabası olur: "Yetmez ya. Bu Hâmid'i görmüş, tanımış, okumuş, anlamış adamlar yok mu? Arasanıza, çağırıp konuş-

sanınıza, para verip yazdırsanıza. Ne olur, gazetenizde bir gün de okunur bir yazı çıksın! Senin o uğursuz patronun hep dalavere düşünüp fesat karıştıracığına biraz da bunları öğrensin!" (2007: 84) Matbuat hayatındaki özensizlik, emek ve nitelik yoksunluğu art arda gözler önüne serildikten sonra eleştiri okları bu sefer de okura yöneltilir. Nihat Sait ile yazı işleri müdürü arasında geçen aşağıdaki diyalog bu anlamda kayda değerdir:

–Kabahat sizde değil sizleri bir adam sanıp da okuyanlarda!

–Bizi adam sandıkları için mi okuyorlar sanıyorsun? Dedikoduyu, ortalığa çamurlaşmayı biraz gevşetelim, görürsün bak, satış ne oluyor!

–Öyledir de Hâmid'i de ne karıştırıyorsunuz, basın küfrü gül gibi geçin!" (2007: 85)

Magazine ve polemige dayalı, popülist yayınlardan haz alan okur kitlesi burada hedef alınır. Elbette ticari kaygılarla okurun beklentilerini karşılamaya yönelik bir politika izleyen yayın organları da işnelemelerden nasibini alır. Nihat Sait, bu edebî çarkın varlığından ve işleyişinden şikâyetçidir. Ancak bunca eleştiriye rağmen yazı karşılığında "yirmi papel" alacağını öğrenince geri adım atıp ilk başta düşünmeden reddettiği teklifi kabul eder ve bir yazı kaleme alır. Böylelikle o da çarkın bir üyesi olarak çember içinde kalır. Esendal, bu son olay halkası üzerinden bazı muhalif seslerin de sistem içinde eritildiğine işaretle eder. Ona göre bu çatlak sesler de zaten içtenlik ve cesarettен yoksundurlar.

Esendal'ın ustalık eserlerinden biri olarak nitelenebilecek bu öykü, yazarın zamanın ruhunu ne denli takip ettiğini ve ne denli isabetli eleştiri geliştirdiğini örneklemesi açısından dikkate değerdir. Üstelik eleştirilerin etki alanının yazıldığı dönemle sınırlı kalmayıp günümüze dahi ulaşması, söz konusu değeri bir kat daha artırır.

Kaynaklar

Esendal, Memduh Şevket, *Oğullarıma Mektuplar*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2003.

Esendal, Memduh Şevket, *Veysel Çavuş*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2007.

Günay-Erkol, Çimen, "Taking up the Gauntlet: Fictionists in the Turkish Parliament", *European Journal of Turkish Studies*, 2005.

Uyguner, Muzaffer, "Esendal Konusunda", *Kıyı*, S 14, 1987.